

Sztaricskai Ferenc

Bognár Rezső (1913–1990) emlékezete nyolcvanötödik születésnapján

Az ember valamilyen tehetséggel születik, melyhez belső és külső adottságok járulnak. Ezt követően kezdjük elsajátítani a szakmát. Nem mellékes, milyen korban és társadalmi közegben élünk, kikkel kerülünk kapcsolatba. Nem mindegy, hogy kitől tanuljuk meg a mesterséget.

Az ember másképpen látja a korszakot, melyben él, mint később, amikor az emocionális kötődés szálai lazulnak. Évek multával bizonyos „rálátásra” teszünk szert és valamelyest reálisabban próbálkozhatunk az eltelt időszak értékelésével, mielőtt az a feledés homályába merülne.

Családi háttér és Hódmezővásárhely

Bognár Rezső 1913. március 7-én született Hódmezővásárhelyen az azonos nevű református kántor-tanító édesapa és a földbirtokos származású édesanya, Hegedűs Klára házasságának egyetlen gyermekeként. Köztudott, hogy az 1948. utáni években a szülők foglalkozása és vagyoni helyzete a személyzeti jelentések útján elkísérte és jelentősen befolyásolta az emberek sorsát. Erről Bognár Rezső esetében — a korabeli „káderjelentésekből” átvett — MTA rendes tagságra szóló főtktkári ajánlásban (kelt: Budapest, 1953. február 17-én) ez olvasható: „Apja kántor-tanító. Anyja kulák családból származik, 70 hold földet örökölt a felszabadulás után, amit később az államnak felajánlottak. Szülei jelenleg is Hódmezővásárhelyen laknak. Felesége Halász Ilona zongora tanárnő, a felszabadulás után szintén 76 hold földet örökölt a családjától, kik deportálás alatt meghaltak.”

A szülők vagyoni helyzetére vonatkozó adatok a későbbiekben, bizony még Kossuth-díjas professzorként is, magyarázkodásra kényszerítették. Egyik részletes önéletrajzában azt fejtegette, hogy szülei földbirtokával kapcsolatban a legfontosabb kérdésnek a földek felajánlását tartotta. Persze erre, akkor, másféle lehetőség nem nagyon adódott. Ezt tették félelmükben a magyar családok százezrei is.

A Szeged vonzáskörzetébe tartozó Hódmezővásárhely színvonalas iskoláinak és élénk szellemi közéletének köszönhetően számos jó nevű író, művész, tudóst stb. indított el pályáján. Így volt ez Bognár Rezső esetében is. Elemi és kö-

zépiskoláit Hódmezővásárhelyen végezte. A Bethlen Gábor Református Gimnázium diákjaként 1931-ben érettségizett.

A középiskolai évek alatt a tanár meghatározó szerepet tölt be a tanuló egyéniségének fejlődésében és a későbbi pályaválasztásában. Vallomása szerint a Gimnázium kiváló tanárának, Bodnár Bertalannak köszönhetette, hogy megszerette a természetet és ezen keresztül a természettudományokat [1]. A szülői házról, fiatal-ságáról szép emlékeket őrzött, szinte kifogyhatatlan volt a vásárhelyi anekdoták-ból. Karnagy édesapjától a zene és művészetek iránti vonzalmát, paraszti származású, szókimondó édesanyjától pedig a kiegyensúlyozott idegrendszert, a türelmet és a rendkívüli munkabírást örökölte.

A módos szülők egyetlen gyermeküket a nyugodt és biztos megélhetést nyújtó gyógyszerészi pályára kívánták irányítani. Úgy gondolták, hogy a családi földbirtok elegendő fedezetet nyújthat egy saját patika létesítéséhez. Hiszen a harmincas években a vidéki városok patikusai köztisztisletnek örvendő értelmiségi szerepet és rangot képviseltek. E motivációk fontos szerepet játszottak abban, hogy a sikeres érettségi után a közeli szegedi Tudományegyetemre iratkozott be, ahol két szemesztert végzett.

A pályaválasztás történetét egykori hódmezővásárhelyi kortársa (P. F.) azonban másképpen kommentálta. Az ifjú Bognár Rezső a zene és a kémia iránt egyaránt vonzalmat érzett, de nem tudta eldönteni, hogy hivatásául melyiket válassza. Ezért felkereste Kodály Zoltánt és kérte, hallgassa meg zongorajátékát. A Mester eleget tett a fiatalember kérésének és végül azt tanácsolta, hogy válassza a vegyész-mérnöki pályát.

Az I. Világháborút követően a magyar szerves vegyipar és különösen a gyógyszeripar fejlődésnek indult. A vegyipari üzemek, gyárak saját laboratóriumokat hoztak létre és megnőtt a szakképzett vegyész-mérnökök iránti igény. Talán ez is közrejátszott abban, hogy Bognár Rezső 1932-ben átiratkozott a budapesti József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetemre. Vegyész-mérnöki oklevelét 1936 decemberében kapta kézhez, majd néhány hónapot a Hungária Gutta-percha és Gumiárú Gyár alkalmazottjaként, üzemben dolgozott. Az ifjú mérnök szorgalmát és tehetségét dicséri, hogy 1937 júliusában Zemplén Géza professzor magánalkalmazottnak hívta intézetébe, ahol a nemzetközi hírű tanítómester „zsebből” fizette bérét. Erre a megtisztelő felkérésre Bognár professzor idősebb korában is gyakran emlékezett, hiszen egy biztos gyári állást adott fel egy bizonytalan, de ígéretes egyetemi oktatói karrierért. A családalapítás előtt ehhez némi bátorság is kellett, mivel a fiatal zenetanárnővel az elkövetkező évre tervezték házasságukat.

A Zemplén-iskola évei

A tanszékvezető meghívását követően Bognár Rezső 1950 szeptemberéig megszakítás nélkül a Műszaki Egyetem Szerves Kémiai Intézetében dolgozott. Ez az intézet 1913-ban létesült, alapítója, első és egészen 1956-ig ténykedő professzora Zemplén Géza volt, aki 1907–1909 között Fischer Emil laboratóriumában sajátí-

totta el a szerves kémiát. A nevezett berlini intézetének munkájában még Kőrösi Kornél és Fodor Kálmán magyar kutatók is részt vettek [5], de a szakmai és publikációs teljesítmény tekintetében Zemplén Géza magasan kiemelkedett közülük. A Berlinben töltött évek alatt ismerkedett meg Wolf Emillel, aki a Chinoi Gyógyszer és Vegyészeti Termékek Rt.-t (1913) alapította. Kettőjük barátsága és a Chinoi támogatása biztosította a háttérrel a szerves kémia felvirágzásának Magyarországon [12].

Zemplén professzor iskolájának döntő szerepe volt a magyar szerves és alkalmazott kémiai oktatás és kutatás létrejöttében, kifejlődésében. Tanítványai között igen sokan lettek akadémikusok, professorok, vezető ipari szakemberek. Az 1994. évi Nobel-díjas Oláh György szintén Zemplén Géza tanítványa és munkatársa volt.

Bognár Rezső a Zemplén-tanszéken eltöltött tizenhárom év alatt az oktatói munka minden lépcsőfokát végigjárta. 1938-ban tanársegéddé, 1940-ben pedig adjunktussá nevezték ki. Részt vett a vegyész-mérnök hallgatók elméleti és gyakorlati képzésében, valamint a tanszéken folyó ipari kutatómunkában.

Személyiségében és tevékenységében harmonikusan ötvöződött az újat kereső kutató és az alapkutatási eredményeket a gyakorlatba átültetni kívánó mérnök szemlélete. Ezt tanulta mesterétől, és ezt a szemléletet adta tovább tanítványainak, aminek napjainkban is fontos üzenettartalma van. Idősebb korában is gyakran hiányolta, hogy az egyetem nem készíti fel eléggé a hallgatókat a gyakorlati munkára. Hiába biztos az elméleti tudásuk, ha gyárakban, üzemekben helyezkednek el, nehezen boldogulnak. Kutató nem lehet mindenkiből, az iparnak pedig nagy szüksége van a jó, gyakorlati szakemberekre [1]. Móra László Zemplén Gézáról szóló könyvének előszavában Bognár ezekkel a szavakkal emlékezett egykori főnökére [6]: „Engedje meg az olvasó, hogy én, aki 13 évet töltöttem mellette, mint tanítvány, majd mint munkatárs, különösen kiemeljem Zemplén Géza valóban zseniálisnak mondható, sokszor intuitív, sokszor következtetéses, logikus problémalátását és problémaválasztását. A kitűzött célra törve úgy tudott koncentrálni azonban egy-egy témára, hogy ez ugyanakkor nem jelentett egyoldalúságot és beszűkült látókört. Intézetvezető, intézetszervező, oktató-nevelő munkája a Műegyetemen, nagy visszhangot és elismerést kiváltó publikációs tevékenysége és ugyanakkor intenzív és hasznos ipari kapcsolatai igazolják és bizonyítják ezt. A szemtanú meggyőződésével állíthatom, hogy olyan rendkívüli adottságokkal rendelkezett, melyek messze magasan kiemelték őt nemcsak az átlagember, de a tudományterület ismert művelői közül is.”

Bognár Rezső első tudományos publikációja Zemplén professzorral a primveróz (6-O- α -D-xilozil-D-glükóz) szintéziséről 1939-ben a *Ber. Deutsch. Chem. Ges.* 72. kötetében jelent meg. A primveróz a növényi eredetű festékek, az alizarin-glikozidok egyik szénhidrát-komponense. Hamarosan elkészült műszaki doktori értekezése is, melynek oklevelét 1941-ben vette át. Ennek tárgya a húgyhajtó hatású *Linaria vulgaris*-ban előforduló flavon glikozidok diszacharid egységének szerkezetvizsgálata és szintézise volt. Zemplén professzorral több mint 20 közös közleményben számoltak be a különböző növényi eredetű glikozidok mes-

terséges előállításáról. Munkássága ebben az időszakban a szénhidrátkémia területére esett (primveróz, izoprimveróz, mellibióz, allolaktóz), diszacharid szintézisekkel, valamint oxigén glikozidok és flavonoid-glikozidok előállításával foglalkozott (izobetulozidok, szalicilol-populinok, szalicilol-szalicinek, flavonoid- és izoflavonoid glikozidok) [13]. Az igazsághoz azonban az is hozzátartozik, s Bognár Rezső visszaemlékezéseiben nem hallgatta el, hogy Zemplén Géza meglehetősen rabiátus természetű ember volt. Nem szerette, ha munkatársai külföldre pályáztak, mert azt tartotta, hogy nincsen olyan kutatási tevékenység, amit nála ne lehetne megtanulni.

Való igaz, hogy a szénhidrátok kémiája területén a tanítómester ekkor már nemzetközi elismertséget és tekintélyt szerzett. Talán ez is közrejátszott abban, hogy Bognár tudományos munkásságában a szénhidrátok és glikozidok kémiája a későbbiekben is meghatározó szerepet játszott, de szerves kémiai katalízissel és elméleti jellegű kérdésekkel is foglalkozott. Utóbbira utal, hogy a Műegyetem Vegyész-mérnöki Osztályánál *Katalízis a szerves kémiában* c. habilitációs témája alapján (adjunktusként) szerzett magántanári képesítést. Szakmai tevékenységéhez jelentős anyagi biztonságot szolgáltatott az 1942 és 1948 között évente elnyert belföldi kutatási ösztöndíja. (V.ö. napjaink Széchenyi Professzori Ösztöndíjával).

Természetesen nem feledkezhetünk el arról sem, hogy a negyvenes évek elején már javában folyt a II. Világháború. Ezekről az évekről, melyet gyakran katonai szolgálatok szakítottak meg, önéletrajzában részletesen beszámolt. „... tíz hetes póttartalékos kiképzés (1939. októbertől decemberig) után, négyszer hívtak be rövidebb katonai szolgálatra, összesen kb. 11 hónapra. Teljes egészében tehát összesen 13 hónapig voltam katonai szolgálatban. Ebből az időből 6 hónapot (1942–43) az akkori Haditechnikai Intézet laboratóriumában töltöttem és analitikai munkát végeztem. Utolsó rendfokozatom: tartalékos mérnök zászlós. Sem fronton, sem Nyugaton nem voltam.

1944-ben a katonai behívás elől hamis papírokkal szabadultam és az ostrom alatt is, mint katonaszökevény, Budapesten tartózkodtam. Budapest felszabadítása után, mint civil kerültem fogságba és Gödöllőn, majd Cegléden voltam fogolytáborban. Három és fél hónap után Ceglédről szabadon bocsátottak és ekkor 1945. augusztus 1-ig Hódmezővásárhelyen voltam betegszabadságon. Akkor tértem vissza Budapestre és elfoglaltam régi munkahelyemet a Műegyetemen, ahol távollétem alatt igazoltak.”

Sokszor büszkén emlegette, hogy katonai alapkiképzésére a huszároknál került sor, és így módjában állt jól megtanulnia lovagolni. Azt, hogy sikerült elkerülnie a frontszolgálatot, csakis főnöke tekintélyének és saját szakmai képzettségének köszönhetette. A sors iróniája, hogy magyar földön, civilként esett orosz fogságba, ahonnan betegen, némi furfanggal sikerült kiszabadulnia. Ugyanis a fogolytáborban töltött három és félhónapos alultápláltság és vitaminhiány miatt állandóan vérzett az ínye. Ennek következtében bármikor képes volt véres köpetet produkálni, aminek láttán az orosz táborparancsnok elengedte.

Az ostrom alatt a Műegyetem épületei közül a legsúlyosabb károkat a Gelért-téren lévő Zemplén-intézet szenvedte. A laboratóriumi felszerelések, eszkö-

zök jelentős része elpusztult, és évekbe került, amíg azt ismét pótolni tudták. A Szerves Kémiai Tanszék újjáépítésének és újjászervezésének egyik motorja Bognár Rezső volt. Annak érdekében, hogy az oktatómunka és a normális élet mielőbb elkezdődhessen az intézetben, még az éves rendes szabadságáról és angliai UNESCO ösztöndíjáról is hajlandó volt lemondani. A fiatal Bognár Rezső demokratikusan gondolkodó, baloldali érzelmű ember volt. Erre utal, hogy 1945-ben belépett a Szociáldemokrata Pártba (SZDP). Párttagságát az MKP-val történt pártegyesítést követően is megtartotta, 1956-ig.

1947-ben Zemplén professzor meghívást kapott a washingtoni Georgetown Egyetemre, ahonnan egy év múltával betegen tért vissza. Távollétében Bognár Rezsőt bízták meg a helyettesítéssel, aki ezt a feladatot egészen 1950. szeptemberig ellátta. Zemplén tanári szemléletének egyik alapeleme az volt, hogy „keveset, de jól tanítsunk” [7]. Ezt az elvet tanítványai is követték, melyet napjainkban sem ártana megszívlelni. Bognár a tanítómester feljegyzéseit, kézzel írott vizsgatételeit, dedikált fotóját haláláig igen nagy becsben tartotta és megőrizte.

Az 1948-as esztendő mindkettőjük számára jelentős elismerést hozott. Ebben az évben osztották ki első alkalommal a legmagasabb, hazai szakmai elismerést jelentő Kossuth-díjakat. A természettudományok terén elért kiváló eredmények elismerésül Zemplén Gézával együtt heten kapták meg az arany díszjelvényű Kossuth-díjat. A professzor örömét nagyban fokozta, hogy ezzel egyidejűleg két kiváló tanítványát, Bognár Rezsőt és Hoffmann Sándort az ezüst fokozatú (kis) Kossuth-díjjal (10 000,- Ft) tüntették ki. A Magyar Tudományos Akadémia Bognár Rezsőt még ebben az évben ugyancsak levelező tagjául választotta. A Magyar Tudományos Akadémia újjászervezése után az Akadémia II., vagyis a Matematika és Természettudományi szakosztályának levelező tagja és a III. osztály vezetőségének tagja lett. 1951. decemberében pedig megalakult az MTA VII. Vegyész Osztálya, amely Bognár Rezsőt — Erdey Grúz Tibor főtitkár és Patkós Lajos személyzeti vezető javaslatára — osztálytitkárnak választotta.

A szakmai elismerések további megtisztelő oktatói feladatokkal párosultak. Az 1947/48-as tanévtől kezdve meghívást kapott az Állami Műszaki Főiskolára, ahol textilvegyész, élelmiszervegyész és bőrvagyész tagozaton szerves kémiát adott elő és vezette annak laboratóriumi gyakorlatát. A Műegyetem Szerves Kémiai Intézetébe 1949-ben nevezték ki intézeti tanárnak és megbízták az elméleti szerves kémia oktatásával. Emellett vezetésével számos doktori értekezés készült. (13 doktori értekezés témavezetője volt.) Idősebb korában Bognár professzor azt is elárulta, hogy a doktoranduszok nemcsak dolgoz, segítő kezeket jelentettek a laboratóriumokban, hanem — a személyes konzultációk és foglalkozások — jelentős jövedelem kiegészítést nyújtottak számukra.

Valódi korszakváltás 1950-ben következett be Bognár Rezső életében, amikor a Debreceni Tudományegyetem Szerves Kémiai Tanszékére egyetemi nyilvános rendes tanári kinevezést kapott.

Noha Bognárnak Rezsőnek minden esélye megvolt arra, hogy előbb vagy utóbb átvegye a tanszék vezetését Zemplén Gézától, ő mégis Debrecenre választotta. Évek múltával, amikor megkérdeztük tőle, hogy miért nem maradt a Műegye-

temen, így válaszolt: „Budapestén a kollégáim között én mindig Rezső* maradnék, Debrecenben pedig Bognár professzor lettem.” Ma már köztudott, hogy a későbbi években a professzorság mellett a rektori és rektorhelyettesi tisztséget két-két alkalommal is betöltötte.

A Debreceni Tudományegyetem

A debreceni egyetem elődjének a nagy hagyományokkal rendelkező Református Kollégium tekinthető. Ennek falai között már a 16. és 17. században jelentős tudományos eredmények születtek, és számos, később híressé vált személyiség folytatott tanulmányokat. Esetünkben a professzorok sorából a polihisztor Hatvani Istvánt kell kiemelni, aki Magyarországon elsőként, 1757-ben kezdte el — a természettudományok integráns részeként — tanítani a kémiát [10].

Az egyetem alapításának gondolata Debrecenben már a 19. század második felében felmerült. Végül is a *Debreceni Magyar Királyi Tudományegyetem* felállításáról csak az 1912. évi XXXVI. törvénycikk intézkedett. Az egyetem az 1914/15-ös tanévvel kezdte meg működését a Theológia, Jog és Bölcsészettudományi Karral (BTK). Az Orvostudományi Kar 1918 őszén nyitotta meg kapuit, melynek keretében 1923-ban kémiai és fizikai intézetek is létesültek. Az egyetem neve — a politikai változásoktól függően — az elkövetkező négy évtized alatt többször megváltozott [8]. 1921-ben a *Debreceni Magyar Királyi Tisza István Tudományegyetem* nevet vette fel. A II. Világháború után Tisza István nevét törölték, és 1952-ig csak *Debreceni Tudományegyetem*ként volt használatos. A kormányzat 1949 és 1951 között rendkívül sajnálatos intézkedéseket és szerkezeti változtatásokat hajtott végre a magyar felsőoktatásban. Ennek eredményeként Debrecenben szüneteltetésre ítélte a jogi kart, a református hittudományi képzést áthelyezte a Református Kollégiumba és önállósította az orvosi kart. Más szóval „sikeresen felszabdalta” az egyetemet. Ettől kezdve a Debreceni Tudományegyetem BTK-ra és az abból kivált Természettudományi Karra (TTK) zsugorodott. Mai szemmel ezen politikai indíttatású változásoknak hosszabb távon egyedül az alakuló TTK látta előnyét.

Ilyen események után érkezett Bognár Rezső 1950 szeptemberében a Debreceni Tudományegyetemre. Ő azon kevesek közé tartozott, aki kinevezését követően családjával a fővárosból véglegesen Debrecenbe költözött. Példája sokak számára, napjainkban is követésre méltó lehetne. Elbeszélése szerint az első látásra megszerette az egyetemet és környékét [1]. Úgy érezte, ez a cívis város szellemében rokon a kálvinista vallású szülővárosával, Hódmezővásárhellyel.

Egy évvel később, tehát 1951-ben Bognár Rezső már a rektori kinevezését vehette át a kultuszminisztertől. Helyettese Barta János irodalmár professzor, később akadémikus. A jelentős közéleti szerepléssel párosuló rektori tevékenység rendszerint jó diplomáciai érzéket igényel. Mindez az ötvenes években hatványo-

* Kollégák, barátok Rezsőnek becézték

zattan kíváncsi volt. Több évtizedes távlatból úgy tűnik, hogy néhány kényes esetet az akkori rektori vezetésnek sikerült ügyesen és tapintatosan megoldani. Egyes visszaemlékezők szerint Bognár Rezső rektorsága idején, 1952-ben nagy volt a veszélye annak, hogy az egyetemet Rákosi Mátyásról nevezzék el [8]. Ennek elhárítására Kossuth Lajos születésének 150. évfordulója alkalmából jó lehetőség kínálkozott arra, hogy az egyetem a nagy forradalmár nevét vegye fel. Debrecen és Kossuth történelmi kapcsolatai miatt ezen javaslat előtt a legfelsőbb kormánysszervek sem térhettek ki. Talán már örökre homály fogja fedni, hogy az említett mentőakciót hogyan sikerült rekord gyorsasággal, csaknem egy hét alatt kivitelezetni.

A korabeli szokásoknak megfelelően a rektor munkáját a különböző szintű szervezetek is minősítették. A Bognár professzor hagyatékából előkerült jellemzésekben — a szakmai tevékenység értékelése mellett — a politikai hangsúlyt különböző szinteken másra és másra helyezték. Erre utalnak a rövid idő alatt készült jellemzésekből idézett részletek: „Fogyatékosága, bár a hibákat jól látja, ... Még nem elég harcos. Van benne polgári csökevény, még legalább annyira érzi magát közel azon polgári körökhöz, ahonnan származik, mint hozzánk ...” Ezt írta (1952. november 29.) az egyetem párttitkára az MTA személyzeti osztályvezetőjének, aki mindezt (december 8-án az alábbiak szerint módosította: „... sokszor polgári tudósok befolyása alá kerül (Müller Sándor, Fodor Gábor, Bruckner Győző) pl. nem régen történt, hogy Fodor Gábor erőszakos fellépésére az osztályvezetőségben elhangzottakat neki elmondotta.” Érdekes módon az előzőekről a megyei pártbizottság szigorúan bizalmas (1952. december 6-i) információja nem kívánt tudomást szerezni, ami természetesen nehezen hihető. „Lelkiismeretesen dolgozó tudós, de munkájában akadályozza sokirányú elfoglaltsága. Igen sok funkciója van. Túlzottan be van vonva a társadalmi munkába. Segíti munkatársait és az egész kar munkáját. Mint rektor jól dolgozik.” Mindezeket az Oktatásügyi Minisztérium illetékese (1953. november 2.) a következőképpen értékelte át: „Bognár hibája, hogy nem elég harcos, főleg professzor társai felé. Azoktól, akikkel baráti kapcsolatban van, nem mint rektor kéri számon a feladatokat, hanem "baráti" úton intézi el a beszámoltatásukat.”

A teljesség igénye nélkül idézett szövegrészletek is rendkívül sokat árulnak el az ötvenes években az egyetemeken uralkodott légkörről. A Kossuth Lajos Tudományegyetem egykori professzorainak és munkatársainak igen nagy szerencséjüül szolgált, hogy rektoruk „nem volt elég harcos” és beszámoltatásukat „baráti” úton intézte el.

Végül is a sors fintora, hogy 1953-ban a Bognár Rezső akadémiai rendes tagságát javasoló tudósok között Bruckner Győző és Müller Sándor neveit is olvashatjuk. A nevezett ajánlók a szakmai előterjesztésükben külön kiemelik a nitrogén-glikozidok kémiája területén elért alapkutatói és a hazai mákalkaloid termelés gazdaságosságát elősegítő gyakorlati eredményeket. Továbbá, előterjesztésük végén hangsúlyozták, hogy jelöltjük nemcsak Magyarországon, de külföldön is elismert szakember, nemrégiben a Bulgár Tudományos Akadémia külföldi levelező tagjává választotta.

Szerves Kémiai Intézet alapítása

A Debreceni Magyar Királyi Tisza István Tudományegyetemen a szerves kémiai tárgyú előadások 1924-ben kezdődtek, ezeket 1938-ig Bodnár János látta el az Orvosi Vegytani Intézetben [9]. Megbízott szakelőadóként 1938 és 1947 között erre a feladatra Tankó Bélát* kérték fel.

Hivatalosan a Szerves Kémiai Intézet 1947-ben létesült, vezetésére 1949-ig Tankó professzor kapott megbízatást. Ez a munka az oktatás és kutatás megindítása mellett a tárgyi felételek (helyiség berendezése, víz- és gázvezetékek szerelése, műszerek és készülékek beszerzése stb.) biztosítására is kiterjedt. Helyileg mindez a Tankó-villa (Simonyi út 4.) alagsorában és földszintjén zajlott. A háborút követő nehézségek és mostoha körülmények folytán a laboratóriumok kialakításában a diplomás munkatársak (N. P., G. Gy., F. I. stb.) fizikai munkával is részt vettek. A szemtanúk visszaemlékezése szerint ez a tevékenység két ügyet is szolgált. Egyrészt megteremtették az önálló szerves kémiai, a későbbiekben pedig a biokémiai tanszék alapjait, másrészt ezzel a Tankó-család villáját sikerült megmenteni a fenyegető államosítás elől.

1949-ben megalakult a Természettudományi Kar és elkezdődött a központi épület átalakítása, az új intézetek helyének kialakítása. A Szerves Kémiai Intézet a központi épület nyugati szárnyának első emeletén kapott elhelyezést, s 1950-ben vált beköltözhetővé [10]. Az új intézetben először az oktatást, majd fokozatosan a kutatást kiszolgáló laboratóriumokat szerelték fel. Az induláshoz számos eszköz és vegyszer, valamint (a professzori laboratóriumban is igen nagy becsben tartott csiszolatos) üveg készülékek a Zemplén-intézetből kerültek Debrecenbe.

A berendezések, eszközök beszerzése mellett a megfelelő munkatársak kiválasztása igen felelősségteljes munkát igényelt [11]. Az ötvenes évek elején ezt a nem könnyű feladatot a fiatal professzor sok tapintattal, rendkívüli emberséggel oldotta meg. Előnyére szolgált, hogy nem egy régebbi intézetet kellett „át szervezni”, hanem egy teljesen újat próbált felépíteni a korszak akkori kívánalmai szerint, amihez a mércét a Zemplén-iskola szolgáltatta. Ennek megfelelően az asszisztencia zömét saját nevelésű tanítványai közül választhatta ki.

Bognár professzor igen fegyelmezett és lelkiismeretes oktató volt. Előadásait — számos elfoglaltsága ellenére — mindig igyekezett személyesen megtartani. A tananyag korszerűsítésére törekedve az alapkollégiumot a Bruckner Győző által szerkesztett szerves kémia kötetei alapján oktatta. Emellett a képzés palettáját antibiotikum és gyógyszerkémiai tárgyú előadásokkal is gazdagította. Előadói habitusát és stílusát tekintve nem tartozott a teátrális előadók közé, mondandóját mindig egyszerűen és igen világosan fogalmazta meg. A vizsgákon nagy türelemmel hallgatta a diákok feleleteit, az elégtelen és jeles érdemjegyet sokkal nehezebben adta meg, mint a többit. Azt vallotta, hogy a vizsgához nemcsak a tanítványok, hanem a tanárok is megmérettetnek. Professzor társaival ellentétben nem tartott fo-

gadóórákat, szobájának ajtaja mindig nyitva állt munkatársai előtt. Ha csak tehetett, naponta többször is végigjárta a laboratóriumokat, hogy tájékozódjon a végzett munkáról. A kutatási eredmények publikálására, a disszertációk benyújtására azonban csak főnöki hozzájárulását követően kerülhetett sor, és a színvonal nem volt alacsony. Tudományos igényességgel és szerénységgel mindig mértéktartásra intett. Hangoztatta, hogy eredményeink jelentőségét, nagyságát csak az utánunk következő generációk dönthetik el. Igazán időtálló felfedezésnek csak az tekinthető, amire majd a tankönyvek is hivatkozni fognak.

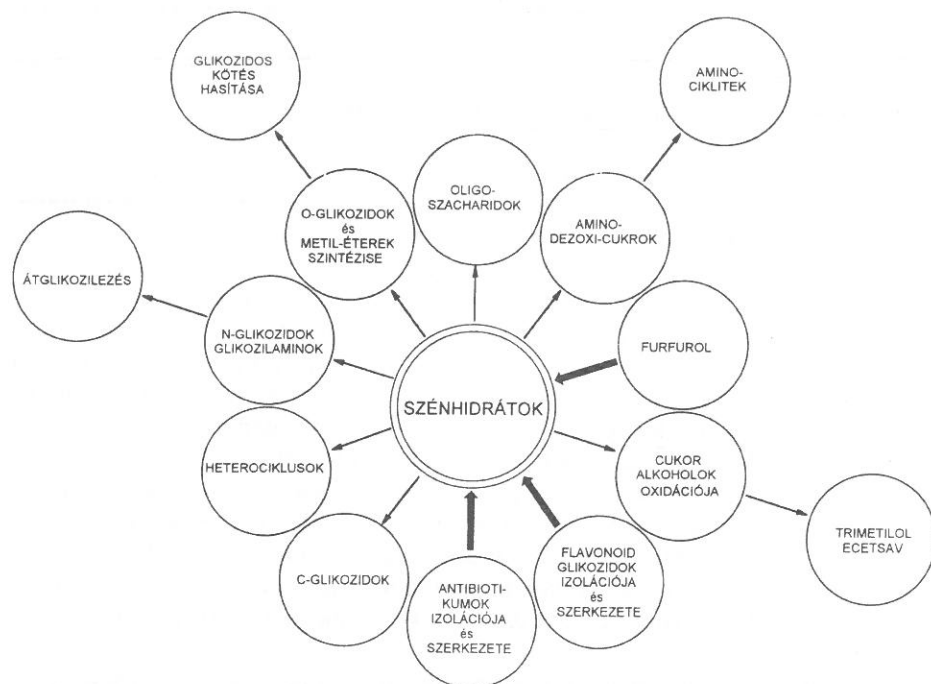
A bírálatra váró értekezések rendszerint érkezési sorrendben az íróasztala mellett tornyosultak. Egyes szemfüles kollégák, hogy a főnök figyelmét magukra vonják, „nagy művüket” időnként kihúzták a könyvkupacból és ismételtelen annak tetejére helyezték. Az is megtörtént, hogy a professzor úr hazafelé menet az egyik munkatársa disszertációjának kéziratát az egyetemi dohányboltban felejtette. Több napig tartott, amíg az egyetlen példányban készül kézirat újra a megfelelő helyre került. A doktori szigorlatokra való felkészülésnél kíváncsi volt, hogy a jelölt a szerves kémia teljes anyagát újra áttekintse. Véleménye szerint minél többször tanuljuk át az anyagot, annál több marad meg bennünk. A vizsgázónak sokszor igen meglepő kiegészítő kérdést is feltett. Idősebb korában elárulta, ezt azért tette, „nehogy azt gondolja a fiatalember, hogy már minden tud, mert sikeresen ledoktorált”. Természetesen az ilyen kérdések nem befolyásolták az érdemjegy megállapítását.

Az oktatás és kutatás beindításával párhuzamosan igen nagy súlyt fektetett a régió gyógyszergyáraival (Alkaloida, BIOGAL) való együttműködésre és más ipari kapcsolatok (Chinoin, Egis, Reanal, Észak-magyarországi Vegyiművek stb.) kialakítására. Egyrészt a gyári megbízatások útján folyamatosan tájékozódott az ipart foglalkoztató aktuális kérdésekről, másrészt ezen feladatok végzésével külön jövedelmet biztosított csaknem valamennyi munkatársa számára. Bognár professzor alapelvei közé tartozott, hogy a gyárak részére végzett munkát is tudományos igényességgel kell művelni. A gyakorlati vonatkozású eredmények közül a morfin mellék-alkaloidjainak kinyerésére, a különböző alkaloid származékok előállítására kidolgozott eljárásokat, a rutin nevű vitamin izolálását japánakác bim-bóból [11], valamint az Aggristin haemostasis diagnosztikai készlet kifejlesztését kell külön kiemelni.

Alapkutatások vonatkozásában a különböző tématerületek között az összekötő kapcsolatot a szénhidrátkémia [13] jelentette (1. ábra). A konkrét kutatási irányzatokat a nagy kettős körön kívül tíz kis körben helyeztük el. Noha ezek a kutatások látszatra individuálisak, mégis szoros kapcsolatban állnak egymással. A befelé mutató nyilak a természetes vegyületekből és furfurolból nyert szénhidrátokat szimbolizálják. A kifelé mutató nyilak pedig a szénhidrátokból előállított vegyület családokra utalnak.

Vezetése alatt az intézet munkatársai jelentős fejlesztői tevékenységet is folytattak a hazai laboreshozók és készülékek korszerűsítésére. Belföldi célra számos félautomata mikroanalitikai égetőberendezést, rotációs vákuumbepárló készüléket gyártottak, melyek nagy része még ma is működik. Ebben az intézet-

* A kémiai szakirodalomban a D-fruktóz-1-foszfátot Tankó–Robison észterként említik.

1. ábra. A szénhidrátkémia mint összekötő kapcsolat a különböző tématerületek között.

ben készült el annak a mikrolaboratóriumnak az első prototípusa, melyet a KUTESZ Vállalat éveken keresztül exportált [10].

Az eredményes elméleti és gyakorlati kutatások támogatására 1961-ben a Magyar Tudományos Akadémia a KLTE Szerves Kémiai Tanszéke mellett létrehozta az MTA Antibiotikum-kémiai Kutatócsoportot, melyet 1987-ig ugyancsak Bognár akadémikus irányított. Mindezt az 1952-ben Debrecenbe telepített penicillingyár (Hajdúsági Gyógyszergyár, jelenleg BIOGAL Gyógyszergyár Rt.), valamint a DOTE Gyógyszertani Intézetében Vályi-Nagy Tibor és Uri József által kezdeményezett sikeres antibiotikum törzskutatás alapvetően motiválta.

Bognár professzor — amikor 1962-ben kitüntették a Kossuth-díj I. fokozatával — intézetének eredményeiről a következőket nyilatkozta [15]: „... 1950-ben kerültem Debrecenbe, ahol megfelelő új munkahelyet, új intézetet kellett teremteni, felszerelni, kifejleszteni. Úgy hiszem, hogy tehetséges és lelkes fiatal munkatársaim segítségével ez sikerült is. E munkatársak nagy része most is velem együtt dolgozik, oktató-nevelő és kutatómunkát végez. Meggyőződésem, hogy a megtisztelő második Kossuth-díj rajtam keresztül a Debreceni Egyetem Szerves Kémiai Intézete egész kollektíváját is illeti, hiszen eredményeinket éppen úgy, mint a munkát megosztjuk és közösnek érezzük. A debreceni intézetben három fő területen kezdtük el a kutatómunkát, és pedig a szénhidrátok, a flavonoidok, izoflavonoidok

továbbá az alkaloidok területén. Jóval később kezdtük el a negyedik kutatási témánkat, az antibiotikumok kémiai vizsgálatát, mely terület fontosságát a MTA vegyészosztálya azzal is alátámasztotta, hogy 1961-ben a tanszéken belül önálló akadémiai kutatócsoportot létesített.”

A kitüntetett tanszékvezető népszerűségét nem kis mértékben növelte, hogy a Kossuth-díjjal járó pénzösszeget munkatársai között szétosztotta. Főnökségének közkedveltségére pedig az is jól utal, hogy egy alkalommal, amikor elhatározta: kopaszra nyíratja a haját, példáját munkatársai közül többen azonnal követték, a tanszék nem kis derűltségére.

Az antibiotikum kutatócsoport létesítésének jelentőségét és az abban rejlő lehetőségeket talán az érintettek sem érezték át akkor még kellően. Abban az időben javában uralkodott a „disszertáció-centrikus” szemlélet, és a munkatársak a korszerűbb feladatok kedvéért sem szívesen szakítottak korábbi témájuk művelésével. Ezekhez a kutatásokhoz a szerves kémikusok újabb generációját kellett felnevelni. Egyedül ennek a tudomány területnek a gyökerei nem nyúltak vissza a Zemplén-intézetbe.

Sokakban felmerül a kérdés, hogy a szerves kémia ilyen széles spektrumát átfogó kutatásokat hogyan lehetett eredményesen irányítani. Erre csak kivételes adottságokkal és szervezői képességekkel rendelkező ember vállalkozhat. Bognár akadémikus mindkét tulajdonsággal rendelkezett, és időközben tanítványaiból felnőtt egy jól képzett kutatói gárda, akik kisebb csoportok, laboratóriumok élén az elkezdett kutatásokat tovább művelték és irányították. A tanszék és a kutatócsoport munkatársai Bognár professzor vezetésével [11,13] 13 monográfiát, több mint 500 tudományos munkát közöltek és 30 szabadalmi eljárást dolgoztak ki. Ő mindig szívügyének tekintette a tudományos vezetői utánpótlás kérdését. Egykori munkatársai közül több, mint húszan szereztek meg a kandidátusi, heten pedig az akadémiai doktori fokozatot, amire a KLTE történetében ez ideig nem volt példa.

A Bognár-intézetbe hírneves, külföldi tudósok, köztük Nobel-díjasok is gyakran ellátogattak. A szerves kémia kortárs nagyjai közül Bartonnal, Birch-hel, Butenandttal, Freudenberggel, Kochetkovval, Manginivel, Michellel, Treibs-szel, Wielanddal és még sokan másokkal a debreceni kémikusok és egyetemi hallgatók nemcsak a tankönyvek lapjain, hanem az életben is találkozhattak. Ezek a tudósok a legfrissebb, korszerű kutatási eredményeikről tájékoztatták a hallgatóságot, ami az akkori korlátozott utazási lehetőségek mellett különösen nagy jelentőségű volt. Hiszen az igazi kutatómunka nem nélkülözheti a nyilvánosságot, mert csak így kapcsolódhat be a nemzetközi tudományos vérkeringésbe és eredményei csak így válhatnak közkinccsé.

A hetvenes évek második felétől kezdődően szerencsére ez a helyzet fokozatosan konszolidálódott, és a munkatársak közül számosan rövidebb-hosszabb időt töltöttek nyugati intézmények laboratóriumaiban és vettek részt nemzetközi konferenciákon. A Bognár-tanítványok számára ez a megmérettetést jelentette, és a visszajelzések szerint jól megállták a helyüket. A hazatértek pedig a külföldön szerzett szakmai tapasztalatokkal, technikai ismeretekkel gazdagították a debreceni szerves kémiát.

Bognár Rezső jelentős tudományos tevékenységének és kiterjedt közéleti kapcsolatainak köszönhető, hogy 1969 szeptemberére a KLTE központi épülete mögött felépült a Kémiai Épület, ahová a kémiai tanszékek áttelepültek. A kultúralt környezet és a szépen berendezett laboratóriumok azonban önmagukban természetesen még nem elegendők. A magas színvonalú oktató–nevelő és kutatómunka nem nélkülözhetette Eötvös Lóránd száz évvel ezelőtt tett megállapításait [16]: „Egyetemünk színvonalát, felsőoktatásunk minőségét elsősorban s alapvetően az határozza meg, oktatóink, tudós egyetemi tanáraink képesek-e, akarnak-e önállóan gondolkodni? Van-e saját véleményük a világról, a körülményekről, a helyzetről, melyben élnek s a tudományról, melynek művelői? Egyetemi tanár az lehessen, az legyen, aki önállóan gondolkodik, s maga felel gondolataiért, tetteiért!” Az eötvösi elvek megvalósítását fényesen igazolta Bognár professzor közel félévszázados oktatói és tudományos pályafutása, aki szerves kémikusok számos generációját tanította és bocsátott útjára.

Ez ideig tanítványai közül egy személyt (L. A.) az MTA levelező tagjává választottak, öten pedig tanszékvezetői kinevezést kaptak. Jól tudjuk, hogy nem azé az érdem, aki a termést betakarította, hanem aki annak idején a gyümölcsfát elültette.

Tudományszervezői és közéleti tevékenység

A tudományos sikerek mellett feltétlenül említést érdemel Bognár professzor széleskörű tudományszervezői és közéleti tevékenysége. Pályafutása során ebből is jelentős részt vállalt, melynek hazai és külföldi elismerése nem maradt el (1. táblázat).

Első debreceni rektorságát követően 1955–56-ban a Magyar Tudományos Akadémia főtitkára, 1956-ban pedig a Gyógyszeripari Kutató Intézet igazgatói tisztségére kérték fel. Mindezt anélkül töltötte be, hogy Debrecenből Budapestre költözött volna. Nehéz időkben szolgált ezeken a posztokon. Az 1956-os forradalmi események Bulgáriában érték, ahol hivatalos küldetésben tartózkodott. Hazatérte után elhangzott főtitkári beszámolójából kitűnik, hogy milyen erőfeszítéseket tett azért, hogy a magyar tudomány megmaradjon a nemzetközi vérkeringésben [4].

Ezután fogalmazódott meg benne az a gondolat, hogy — a régió egyetemei és gyógyszergyárai bevonásával — debreceni székhellyel egy növénykémiai és fermentációs profilú gyógyszerkutató intézetet kellene létesíteni. Az elképzelések szerint ezt az intézményt a BIOGAL Gyógyszergyárral szemben levő erdőbe tervezték telepíteni, amelyre végül is nem került sor. A debreceni és tiszavasvári gyógyszergyár fejlesztését, bővítését élete végéig szívügyének tekintette, személyes ismertségével és tekintélyével segítette.

A mindenkorai politikai hatalom nagy súlyt fektetett arra, hogy vezető értelmiségieket, neves tudósokat megnyerjen a maga számára. Így volt ez Bognár akadémikus idejében is, akit több cikluson keresztül (1953, 1958, 1971, 1988) országgyűlési képviselőnek, valamint a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsának (1961–1963, 1986) tagjává választottak. Tudta, hogy a társadalmi megbízatások

1. Táblázat. Bognár Rezső oktató–kutatói és közéleti tevékenységét elismerő hazai és külföldi kitüntetések

Díjak, érmek, érdemrendek

1953	Munka Érdemrend, aranyfokozat
1956, 1976	Kabay János Emlékérem és Emlékplakett
1962	Kossuth-díj, I. fokozat
1964	J.E. Purkyně Emlékérem (Csehszlovákia)
1968	Munka Érdemrend, arany fokozat
1970	Cyrrill és Method Érdemrend, I. fokozat (Bulgária)
1973	Munka Érdemrend, arany fokozat
1974	Tudomány és Emberiség Szolgálatában (Lublina Egyetem kitüntetése)
1975	Pro Universitate Emlékérem, Debrecen, KLTE
1979	Pro Urbe Debrecen

Akadémiai tagság

1948	Magyar Tudományos Akadémia (levelező)
1952	Bulgár Tudományos Akadémia (választott)
1953	Magyar Tudományos Akadémia (rendes)
1970	Leopoldina Német Természettudományi Akadémia (Halle)

Tiszteletbeli doktor

1967	Kievi Sevcenko Egyetem
1988	Kossuth Lajos Tudományegyetem

során szerzett kapcsolata az egyetem, a város és a régió fejlesztése szempontjából nagy segítségül szolgálhatnak. Ez alól kivételt jelentett a KLTE Kémiai Épület tervezésének és kivitelezésének időszaka, amikor minden energiáját csak erre a munkára koncentrált [11]. Másik, hasonló megtisztelő feladatának tekintette a MTA Debreceni Akadémiai Bizottságának (DAB) megszervezését és létesítését, melynek elnöki tisztségét megalakulásától (1976) kezdve élete végéig ellátta [4]. Hálás tanítványai egykori egyetemi előadásainak színhelyét *Bognár Rezső-terem* felirattal látták el. Kiemelkedő tudományszervezői munkásságát pedig a DAB főbejáratánál elhelyezett márványtábla hirdeti az utókornak.

A tudósok munkásságát akkor is magas kormánykitüntésekkel ismerték el. Az országos ünnepségek alkalmából — a korabeli szokásoknak megfelelően — ezeket illető kitűzve viselni, amit a professzortársak igen nagy figyelemmel szemlélgettek egymáson. Az egyik május 1-i ünnepség alkalmából — a viccelődés kedvéért — Bognár Rezső a kedvenc kutyája által elnyert medált is kitűzte a kabátjára. A mellette ülő kolléga tágra nyílt szemmel vizsgálta megkérdezte: Rezső-

kém, ezt miért kaptad? Mire Ő — ritka humorérzéssel — így válaszolt: „Ilyen jelvényt csak az igazán nagy kutyaának adnak.”

Kevesen tudják, hogy Bognár Rezső országgyűlési képviselőként milyen erőfeszítéseket tett Debrecen város jó minőségű ivóvíz ellátásáért. Ugyanis a nyolcvanas évek elején a város vízfogyasztásának már több, mint 40%-át a Keleti Főcsatorna felszíni vize szolgáltatta.

Az MTA Kutatócsoport egyik munkatársa (D. Z.) 1983-ban meglátogatta az Environmental Protection Agency (EPA) laboratóriumát (Ohio, USA), ahol megismerkedett a vízminták gázkromatográfiás – tömegspektrométeres vizsgálatával. Hazajövele után próba méréseket végzett — a hivatalos amerikai előirat alapján — és több, nem kívánatos (toxikus, teratogen, karcinogen, stb.) szerves vegyületet sikerült azonnal azonosítania a debreceni ivóvízből. Mindez azután történt, hogy a Tiszamenti Regionális Vízmű már bevezette a felszíni vizek (lebegő szennyeződés, alga, stb.) mikroszűrését. A tisztítási technológia azonban csírátlanítás céljából változatlanul a klórozást alkalmazta. Ez pedig közismerten káros a szerves szennyező anyagok átalakulása szempontjából, mivel nemcsak kellemetlen íz- és szaganyagok, hanem mérgező, klórtartalmú vegyületek is képződnek. *Ezért törekedni kell arra, hogy a klór fertőtlenítő hatását a jövőben ózonnal helyettesítsék.*

A vizsgálatokból egyértelműen kiderült, hogy a régebbi módszerek korunk kemizálási körülményei között már nem megfelelőek. Szükségessé vált a hazai szabványok felülvizsgálata és módosítása. Ezeket a megállapításokat (1983. december 12.) Bognár professzor — országgyűlési képviselői minőségben — „bizalmas” feljegyzés formájában elküldte a Hajdú-Bihar megyei Pártbizottsághoz és az Országos Vízügyi Hivatal elnökhelyetteséhez. Végül is ezek az előterjesztések eljutottak (1985. január 23.) az OMFB-hez, melynek támogatásával megkezdődött a TIVIZIG ózonos víztisztító berendezésének telepítése és működtetése.

Az előzőeken kívül számos esetben, szívvel-lélekkel munkálkodott városunk iparosításán, Debrecen szellemi életének szebbé-jobbá tételén, melynek felsorolására jelen keretek között nincs mód. Annyi bizonyos, hogy kitüntetései között a *Pro Urbe Debrecen* volt az egyik, amely legközelebb állt szívéhez.

Nem tudjuk, hogy Bognár Rezső különböző hivatalos minőségben hányszor járt külföldön. Az viszont nem vitatható, hogy 1958-ban négy hónapot Írországban a Dublin-i Egyetemen, 1968-ban pedig két hónapot Kievdn a Sevcsenko Egyetemen vendégprofesszorként töltött, melyre mindig szívesen emlékezett. Több folyóirat: az *Acta Chimica Academiae Scientiarum Hungaricae*, a *Magyar Tudományos Akadémia Kémiai Osztályának Közleményei*, a *Magyar Kémiai Folyóirat*, *International Journal of Antibiotics* és az *Organic Preparation and Procedures* nemzetközi szerkesztőbizottsága választotta tagjául. Ugyancsak tagja volt az angol Szénhidrát-nómenklatúra Bizottságnak, a IUPAC Szénhidrátkémiai Szekciója Intézőbizottságának, valamint magyar, angol, amerikai, svájci, német kémiai társulatoknak is.

Utószó

Hivatása mellett Bognár professzor érdeklődése az élet számos területére kiterjedt. Ha elfáradt, kikapcsolódást talált a klasszikus zene és szépirodalom élvezetében. A városi koncerttermek hallgatósága között gyakran feltűntek ezüstös hajának fürtjei. A fehér asztalnál beszélgetve sokszor meglepetéssel tapasztaltuk, hogy milyen nagy figyelmet szentel történelmi múltunkat értékelő műveknek. Rendkívül toleráns tudott lenni és európai emberként tisztelte mások meggyőződését, nézeteit. Elbeszéléseiből soha nem hiányzott a humor és a tréfa. Szerette a jó bort, az ízes, egyszerű alföldi ételeket, különösen a vásárhelyi „öreg tarhonyát”. Rajongott a napfényért, a szabad levegőért. Fiatalabb éveiben szívesen futballozott, amiről egykori kollégája életútját, a Nobel-díjas Oláh Györgyöt bemutató poszter világ-szerte tanúskodik. Későbbiekben a tenispályán, a sakktábla és a horgászpád mellett számos sportbarátot szerzett, akik megszerették közvetlenségéért és tisztelték benne a fair play játékost.

Életében nagyon jelentős szerepet töltött be a család, szívében fontos helyet foglaltak el gyermekei és unokái. Ha róluk mesélt, mindig felderült az arca.

Élete utolsó szakaszában határozott, biztos járása tétova lett, de mégis meghatározó és tiszteletet parancsoló fegyelemmel és türelemmel viselte betegségének súlyos terheit, amire igazán csak a rendkívül erős jellemű egyéniségek képesek. Ő is tisztában volt azzal, amit Robert Merle az idős korról vallott: „... az öregség hosszú és magányos csata a halál ellen. Noha az ember biztosan tudja, hogy végül vereséget szenved, tartozik magának vele, hogy minden talpalatnyi helyért megvív, teljes elszántsággal, s ha lehet úgy, hogy még örülni is tudjon.”

Irodalom

- [1] Farkas Valéria: Bognár Rezső, Az én Debrecenem. *Debrecen*, 3/10, 1988. március 11.
- [2] Vincze László: Dr. Bognár Rezső (1913–1990) — *Hajdú-Bihari Napló*, 1990. február 13.
- [3] Sztaricskai Ferenc: Obituary (Prof. R. Bognár) — *J. Antibiotics* **43**, 737–738 (1990).
- [4] Beck Mihály: Bognár Rezső (1913–1990) — *Magy. Kém. Foly.* **96**, 145–146 (1990).
- [5] F. Lichtenthaler professzor által rendelkezésre bocsátott anyag.
- [6] Móra László: Zemplén Géza a hazai tudományos szerves kémia megalapítója (1883–1956) BME Központi Könyvtára, Budapest, 1971.
- [7] Zemplén Géza: Szerves Kémia, Budapest, 1952.
- [8] Nagy Zoltán: Hogy lettünk mi Kossuth Lajos Tudományegyetem. *Debreceni Szemle*, 1994/2. 299–306.
- [9] Debreceni Egyetemi Bibliográfia (Első rész) Természettudományi kar 1914–1955 (Szerkesztette: Módos László) — *Tankönyvkiadó*, Budapest, 1956.

- [10] 25 éves a Kossuth Lajos Tudományegyetem Természettudományi kara. 1949–1974 (Szerkesztette: Dr. Szénássy Barna) — *KLTE TTK kiadványa*, Debrecen, 1975.
- [11] Kutatási Eredmények. 1950–1973. Jubileumi kötet Bognár Rezső hatvanadik születésnapjára (szerkesztette: Gaál György) *Alföldi Nyomda*, Debrecen, 1973.
- [12] Dezső Korbonits: Survey of the Pharmaceutical Research in Chinoin — *Chinoin Ltd.*, Budapest, 1977.
- [13] A. Lipták, P. Nánási, F. Sztaricskai: Rezső Bognár (1913–1990) *Adv. Carbohydr. Chem. Biochem.* **49**, 3–9 (1991).
- [14] A Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Tanárainak Munkássága 13. BOGNÁR REZSŐ. (Szerkesztette: Dr. Gelencsér Judit) *KLTE Könyvtára*, Debrecen, 1988.
- [15] Az 1962. évi Kossuth-díjasaink. *Magyar Kémikusok Lapja*, **17**, 145–147 (1962)
- [16] Eötvös Lóránd: Az egyetem feladatáról, *Magvető Könyvkiadó*, Budapest, 1985.